

A guarantor as third person in civil legal relationships

Поручитель як третя особа у цивільних правовідносинах

Oleg Kuzmych

Key words:

guarantor, third person, legal relationship, duty, bail, responsibility.

Ключові слова:

поручитель, третя особа, правовідношення, обов'язок, порука, відповідальність.

Постановка проблеми. Правове становище поручителя як однієї зі сторін поручительського правовідношення неодноразово перебувало в центрі уваги серед науковців. Водночас, що стосується правового становища поручителя саме як третьої особи у цивільних правовідносинах, то це питання, як правило, не знаходило належної уваги серед науковців, що породжує дискусійність із проблематики участі третіх осіб у цивільних правовідносинах загалом.

Постановка завдання. Метою написання цієї статті є аналіз правового становища поручителя як третьої особи в цивільних правовідносинах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як свідчить аналіз доктринальних досліджень, юридична природа поруки неодноразово ставала предметом уваги з боку науковців, підтвердженням чого слугують праці таких авторів, як В.В. Луця, О.В. Михальнюк, В.І. Остапенко, П.М. Федосєєв тощо, однак що стосується дослідження правового становища поручителя саме як третьої особи у цивільних правовідносинах, то це питання не знаходило належної уваги серед науковців.

Виклад основного матеріалу. У науці цивільного права, про що свідчить аналіз доктринальних досліджень, і досі залишається відкритим питання, чи виконання поручителем обов'язку з договору поруки здійснюється як свій обов'язок, чи обов'язок боржника основного (головного) цивільного правовідношення. Однак, даючи відповідь на поставлене запитання, не можна не звернути увагу на те, що особливостю аналізованого виду правовідносин з участю третіх осіб є те, що поряд з основним (головним) цивільним правовідношенням існує й додаткове (акцесорне), одна зі сторін якого щодо основного (головного) з огляду на наявний між ними правовий зв'язок, набуває ознак третьої особи. Однак, будучи третьою особою щодо основного (головного) правовідношення, вона як суб'єкт цивільного правовідношення виступає передусім стороною (акцесорного) зобов'язання як додаткового, а останнє, як і будь-який інший вид цивільних правовідносин, має свої елементи, одним з яких є зміст, яким виступають суб'єктивні права та обов'язки суб'єктів правовідношення, в протилежному разі не доводиться говорити про існування самого правовідношення як такого. З урахуванням наведеного в поручителя як однієї зі сторін додаткового правовідношення виникають самостійні суб'єктивні права та обов'язки, які становлять один з елементів такого правовідношення, без якого, як уже зазначалося, воно існувати не може, у зв'язку із чим відповідь на поставлене запитання має бути позитивною. Іншими словами, йдеться про те, що поручителем у поручительському правовідношенні виконується свій обов'язок, а не чужий, як і під час покладення виконання обов'язку боржника на третю особу (ч. 1 ст. 528 ЦК України) тощо.

Змістом обов'язку поручителя є дії, вчинення яких охоплюється змістом суб'єктивного обов'язку боржника забезпечуваного зобов'язання як основного (головного), тому марно внаслідок невиконання чи неналежного виконання останнім такого обов'язку поручитель набуває статусу солідарного боржника, а в окремих випадках й додаткового (субсидіарного). Правовим наслідком вчинення поручителем відповідних дій буде заміна кредитора в забезпечуваному зобов'язанні як основному (головному), зокрема, як передбачено ч. 2 ст. 556 ЦК України до поручителя, який виконав зобов'язання, забезпечене порукою, переходять усі права кредитора у цьому зобов'язанні, в тому числі й ті, що забезпечували його виконання.

З огляду на юридичну природу поруки як акцесорного способу забезпечення виконання зобов'язання в поручителя як третьої особи щодо основного (головного) цивільного правовідношення, виникають не тільки суб'єктивні права, але й також обов'язки, що не суперечить ч. 1 ст. 511 ЦК України, оскільки їх виникнення опосередковується його згодою ще під час укладення договору поруки.

Порука як акцесорний вид зобов'язання виникає безпосередньо з моменту укладення поручительського договору, про що свідчить комплексний аналіз параграфу 3 глави 49 ЦК України, тому варто погодитися з висновками, зробленими О.В. Михальнюк із приводу динаміки поручительського зобов'язання, зокрема, як зазначила авторка, поручитель наділений правами і обов'язками уже з моменту укладення договору поруки (на стадії існування договірної зобов'язання). Проте лише на стадії його виконання здійснюється їх реалізація. Тому про виконання договору поруки варто говорити з моменту настання заперечного юридичного факту, змістом якого є відсутність належного виконання зобов'язання боржником у визначений строк¹.

Що стосується можливості виконання поручителем як третьою особою обов'язку боржника (основного) головного цивільного правовідношення на підставі ч. 3 ст. 528 ЦК України, то з огляду на специфіку поручительського правовідношення, а також умови, про які йдеться в наведеній правовій нормі, така можливість виключається. Як впливає з аналізу виду суброгації, про яку йдеться в ч. 3 ст. 528 ЦК України, третя особа, керуючись власним інтересом, виконує не свій обов'язок, а обов'язок боржника забезпеченого зобов'язання як основного (головного), тобто чужий, водночас з огляду на поруку поручитель у разі невиконання чи неналежного виконання боржником зобов'язання, забезпеченого порукою, будучи солідарним боржником, а в окремих випадках й додатковим (субсидіарним) (ч. 3 ст. 554 ЦК України), виконує власний обов'язок, тобто обов'язок, який впливає з договору поруки, а не обов'язок боржника забезпеченого зобов'язання. Крім того, зміст інтересу поручителя як третьої особи за своїм характером є дещо іншим порівняно з інтересом, який характерним є для суброганта як третьої особи в межах наведеного виду суброгації, хоча в кожному з порівнюваних випадків правові наслідки виконання відповідних обов'язків як поручителем, так і суброгантом як третьою особою за своїм змістом будуть аналогічними.

Як впливає зі специфіки поруки, однією з її особливостей є те, що, на відміну від інших видів забезпечення виконання зобов'язання, змістом обов'язків поручителя можуть бути всі ті дії, які є змістом обов'язку боржника забезпеченого зобов'язання, це може бути і виконання робіт, і надання послуг, і сплата грошових коштів тощо. Тому важливо, щоб учасники цивільних відносин, які виступатимуть як поручителі, відповідали всім тим вимогам, які є необхідними для виконання відповідних робіт, надання послуг, сплати грошових коштів тощо, які становитимуть зміст обов'язку боржника основного (головного) цивільного правовідношення як забезпеченого. До певної міри це та риса, яка поєднує поруку з покладенням виконання обов'язку боржника на третю особу (ч. 1 ст. 528 ЦК України). Як зазначено в юридичній літературі, значення цього забезпечувального інституту в сучасних умовах зумовлене тим, що не всі наявні нині особи забезпечення зобов'язань справляються з своєю забезпечувальною функцією. Зокрема, неустойка та завдаток не повною мірою здатні гарантувати інтереси кредитора у належному виконанні зобов'язань. Застава не може бути застосована у тих випадках, коли у боржника відсутнє майно, яке може бути передане у заставу. Саме цю нішу зайняла порука, яка не потребує наявності будь-якого майна у боржника, а інтерес кредитора забезпечується за допомогою залучення додаткового боржника, майнове становище і ділові якості якого не викликають сумнівів у кредитора. Власне, цим і гарантуються інтереси останнього, з'являється більша впевненість, що головне зобов'язання, яке забезпечене порукою, буде виконано, а у разі невиконання кредитором будуть відшкодовані збитки².

Водночас поруку не варто ототожнювати з відносинами, якими опосередковується покладення виконання обов'язку боржника на третіх осіб (ч. 1 ст. 528 ЦК України), незважаючи на ряд існуючих між ними спільних рис, якими, зокрема, є наступні, і особа, якою виконується покладений на неї обов'язок боржника (ч. 1 ст. 528 ЦК України), і поручитель, є третіми особами з огляду на наявний правовий зв'язок між основним (головним) та додатковим правовідношенням, однією зі сторін якого вони виступають; у всіх наведених правовідносинах правовий зв'язок третіх осіб з основним (головним) правовідношенням опосередковується юридичними фактами поза його межами; в усіх наведених правовідносинах третіми особами виконується свій обов'язок, а не чужий, правовим наслідком виконання якого буде виконання обов'язку боржника з основного (головного) цивільного правовідношення.

¹ Михальнюк О.В. Порука у цивільному праві: теорія та практика [монографія] / О.В. Михальнюк. – К. : КНТ, 2008. – С. 88.

² Михальнюк О.В. Порука у цивільному праві: теорія та практика [монографія] / О.В. Михальнюк. – К. : КНТ, 2008. – 268 с.

Однак, незважаючи на наведене, кожен із видів правовідносин має свої особливості, зокрема якщо під час покладення виконання (ч. 1 ст. 528 ЦК України) виконання, яке надається третьою особою кредиторові основного (головного) цивільного правовідношення, вважається таким, яке надане безпосередньо боржником з такого правовідношення, то виконання, яке надається поручителем є таким, яке надається ним як солідарним боржником або додатковим (субсидіарним) (ч. 1 ст. 554 ЦК України).

Крім того, якщо покладення виконання обов'язку боржника на третю особу (ч. 1 ст. 528 ЦК України) та його виконання останньою здійснюється до моменту порушення такого обов'язку боржником, то виконання поруки здійснюється у зв'язку з порушенням такого обов'язку боржником. Наведене зумовлюється специфікою кожного виду правовідносин, оскільки покладення виконання (ч. 1 ст. 528 ЦК України), як правова конструкція, опосередковує собою охорону та захист інтересів боржника основного (головного) цивільного правовідношення від виникнення у майбутньому потенційної неможливості з його боку виконати взятє на себе зобов'язання через фактори як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру, водночас порука в своїй основі спрямована на охорону та захист інтересів кредитора від несправного боржника.

З огляду на специфіку інституту поруки боржник забезпечуваного зобов'язання як сторона основного (головного) цивільного правовідношення не несе відповідальності за дії або бездіяльність поручителя як третьої особи, в той час як під час покладення виконання (ч. 1 ст. 528 ЦК України) боржник основного (головного) цивільного правовідношення таку відповідальність несе (ст. 618 ЦК України).

Крім того, у разі покладення виконання (ч. 1 ст. 528 ЦК України) кредитор основного (головного) цивільного правовідношення за умови, якщо покладення виконання опосередковувалося конструкцією договору на користь третьої особи (ст. 636 ЦК України), може висунути вимогу третій особі, в той час як у разі поруки така можливість у кредитора впливає зі специфіки самої поруки як одного з видів акцесорних зобов'язань.

Що стосується кола осіб, які можуть бути поручителями, то, як зазначено в юридичній літературі, ними можуть бути як одна особа, так і кілька осіб – фізичних або юридичних, держава, інші суб'єкти цивільного права (ст. 2 ЦК України)³.

Виконання основного (головного) цивільного правовідношення може забезпечуватися як одним поручителем, так і кількома водночас, оскільки жодних обмежень із цього приводу не впливає ані зі специфіки поруки, ані з норм цивільного законодавства України. Навпаки, така можливість законодавцем безпосередньо передбачена в нормах цивільного права: за ч. 3 ст. 554 ЦК України, особи, які спільно дали поруку, відповідають перед кредитором солідарно, якщо інше не встановлено договором поруки. У такому разі йтиметься про множинність осіб на боці поручителів. Загалом, ведучи мову в межах аналізованої правової норми про спільність поруки, варто звернути увагу на таке: спільність може мати місце тільки в тому разі, коли є кілька поручителів, які спільно виразили свою волю на те, що у разі невиконання чи неналежного виконання боржником обов'язку з основного (головного) цивільного правовідношення вони на солідарних або додаткових (субсидіарних) засадах виконують обсяг такого обов'язку боржника, при чому надання такої згоди поручителями не залежить від способу виникнення поруки. Зокрема, надання такої згоди поручителями може здійснюватися як за індивідуальними договорами, про що має бути вказано в кожному з них про їх взаємозв'язок, так і за єдиним договором поруки. У разі невиконання чи неналежного виконання боржником обов'язку з основного (головного) цивільного правовідношення як забезпечуваного в кредитора останнього виникне право вимоги до кожного з поручителів на солідарних засадах, якщо інше не буде передбачено в таких договорах.

Інакше, якщо забезпечення виконання основного (головного) цивільного правовідношення здійснюватиметься поручителями індивідуально за окремими договорами поруки, які матимуть самостійний характер та будуть незалежними один від одного, то не доводитиметься говорити про спільність поруки, у зв'язку із чим у разі невиконання чи неналежного виконання боржником свого обов'язку в кредитора такого зобов'язання як забезпечуваного виникне право вимоги на індивідуальній основі до кожного з поручителів, які будуть самостійними та незалежними один від одного. Однак наведене нечасто враховується в практичній діяльності і, як наслідок, призводить до неоднакового застосування положення ч. 3 ст. 554 ЦК України, що підтверджується матеріалами судової практики, зокрема, на підтвердження можна навести правову позицію Верховного Суду України у справі за № 6-185цс14, в якій судом сказано: відповідно до ч. 3 ст. 554 ЦК України, особи, які спільно дали поруку, відповідають перед кредитором солідарно, якщо інше не встановлено договором поруки.

³ Луць В.В. Строки і терміни у цивільному праві [монографія] / В.В. Луць. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – 210 с.

Норми закону, якими врегульована порука, не містять положень щодо солідарної відповідальності поручителів за різними договорами, якщо договорами поруки не передбачено іншого. У разі укладення між поручителями кількох договорів поруки на виконання одного й того самого зобов'язання, між ними не виникає солідарної відповідальності між собою⁴. Аналогічна позиція Верховним Судом України висловлена й у справі № 6-255цс15, зокрема, норми закону, якими регулюються правовідносини поруки, не містять положень щодо солідарної відповідальності поручителів за різними договорами, якщо договорами поруки не передбачено іншого.

У справі, яка переглядається, встановлено, що кожен із поручителів окремо поручився відповідати перед кредитором разом із позичальником як солідарний боржник. Також умовами договорів поруки передбачено право кредитора висувати свої вимоги безпосередньо поручителю.

Враховуючи викладене, а також те, що ані нормами закону, ані умовами договорів поруки не встановлено солідарної відповідальності поручителів, підстави для солідарного стягнення з поручителів кредитної заборгованості згідно з вимогами ч. 3 ст. 554 ЦК України відсутні⁵.

Однак у разі забезпечення виконання основного (головного) цивільного правовідношення окремими договорами поруки, які матимуть самостійний та незалежний один від одного характер, привертає до себе увагу наступне, у разі не виконання чи неналежного виконання боржником свого обов'язку в кредитора основного (головного) цивільного правовідношення в межах кожного із наведених договорів поруки як самостійних та незалежних один від одного, виникає можливість висунути відповідну вимогу до кожного із поручителів і, як наслідок, відповідно, отримати виконання за кожним із таких договорів поруки, що суперечитиме як інституту забезпечення виконання зобов'язань загалом, зокрема, його знівлює, так і інтересам боржника основного (головного) цивільного правовідношення, оскільки в цьому разі за кожним із таких договорів поруки, у разі їх належного виконання кожним із поручителів, матимуть місце правові наслідки, про які йдеться в положеннях ст. 556 ЦК України, тому з урахуванням наведеного ЦК України варто доповнити положенням, яким би обмежувалась можливість кредитора у разі невиконання чи неналежного виконання боржником обов'язку з основного (головного) цивільного правовідношення висунути відповідну вимогу до обох поручителів водночас, які є самостійними та незалежними один від одного. Саме такий спосіб, як нам видається, дасть змогу належним чином забезпечити баланс інтересів між сторонами основного (головного) цивільного правовідношення.

Врегульовуючи поруку законодавець, на що необхідно звернути увагу, використовує таку правову конструкцію, як «відповідає перед кредитором за порушення зобов'язання боржником» (ч. 1 ст. 553 ЦК України), яка, з огляду на існування такого виду цивільної відповідальності, як відповідальність за дії третіх осіб, може стати підґрунтям для висновку про те, що відносини, які опосередковуються порукою, є прикладом відносин, якими опосередковується відповідальність за дії третьої особи, а саме відповідальності поручителя за дії боржника основного (головного) цивільного правовідношення як третьої особи, що є помилковим з огляду на специфіку поручительського правовідношення як додаткового, та правові наслідки виконання поручителем свого обов'язку (ст. 556 ЦК України). Тому, як нам видається, доцільніше замість наведеної правової конструкції, яка використовується законодавцем, використовувати іншу – «виконує обсяг обов'язку боржника перед кредитором у разі порушення зобов'язання боржником» – і, зрештою, внести відповідні зміни та доповнення загалом до ЦК України. Така правова конструкція досить часто зустрічається також і в юридичній літературі.

Висновки. Підсумовуючи, необхідно зауважити, що правовідносинами з участю поручителів, як і іншими видами правовідносин за участю третіх осіб, опосередковується існування поряд з основним (головним) цивільним правовідношенням, також і додаткового, одна зі сторін якого щодо основного (головного) з огляду на наявний між ними правовий зв'язок виступає третьою особою, у зв'язку із чим є всі передумови для визнання правовідносин за участю поручителів такими, якими опосередковується один із видів правовідносин з участю третіх осіб.

Юридична природа поручительського правовідношення як додаткового має свої елементи, зокрема суб'єктивні права та обов'язки його суб'єктів, тому вчинення тих чи інших дій поручителем у межах

⁴ Постанова Верховного Суду України від 17 грудня 2014 р. у справі за № 6-185цс14 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)).

⁵ Постанова Верховного Суду України від 24 червня 2015 р. у справі за № 6-255цс15 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents))

поручительського правовідношення як додаткового є змістом його суб'єктивних прав та обов'язків, а не боржника основного (головного) цивільного правовідношення, тому поручитель як третя особа діє в цивільному правовідношенні як суб'єкт, виступає від власного імені чи найменування, крім суб'єктивного обов'язку, може володіти і суб'єктивними правами. Замість юридичної конструкції «відповідає перед кредитором за порушення зобов'язання боржником» (ч. 1 ст. 553 ЦК України), яка використовується законодавцем, пропонується використовувати іншу – «виконує обсяг обов'язку боржника перед кредитором у разі порушення зобов'язання боржником», що відповідатиме юридичній природі поручительського правовідношення як додаткового. За умови забезпечення основного (головного) цивільного правовідношення поручителями за відсутності ознак спільності варто обмежити можливість кредиторів такого правовідношення у разі невиконання чи неналежного виконання боржником обов'язку пред'являти вимоги водночас до кожного з поручителів.

Анотація

Стаття присвячена аналізу правового становища поручителя як третьої особи у цивільних правовідносинах. Аналізується загалом специфіка поруки як додаткового правовідношення та особливості її правового зв'язку з основним (головним) цивільним правовідношенням як забезпечуваним. Зроблено висновок, що поручитель як третя особа з огляду на специфіку додаткового правовідношення, яким виступає порука, виконує свій обов'язок, а не обов'язок боржника, однак виконання такого обов'язку має своїм правовим наслідком виконання обов'язку боржника з основного (головного) цивільного правовідношення. Відмежовано правовий статус поручителя як третьої особи від правового становища третіх осіб, які беруть участь у виконанні зобов'язання (ст. 528 ЦК України).

Summary

The article is sanctified to the analysis of legal position of guarantor as the third person in civil legal relationships. The specific of bail is analysed on the whole as an additional legal relationship and feature of her legal bond with a basic (main) civil legal relationship as provided. Drawn conclusion, that guarantor as third person in force of specific of additional legal relationship that bail, carries out the duty, but not duty of debtor, however implementation of such duties has the legal consequence of implementation of duties of debtor from a basic (main) civil legal relationship. Legal status of guarantor is marked off as the third person from legal position of the third persons that participate in execution an obligation (a century 528 ЦК of Ukraine).

Використана література:

1. Михальнюк О.В. Порука у цивільному праві: теорія та практика [монографія] / О.В. Михальнюк. – К. : КНТ, 2008. – 268 с.
2. Луць В.В. Строки і терміни у цивільному праві [монографія] / В.В. Луць. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – 320 с.
3. Постанова Верховного Суду України від 17 грудня 2014 р. у справі за № 6-185цс14 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)).
4. Постанова Верховного Суду України від 24 червня 2015 р. у справі за № 6-255цс15 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)).